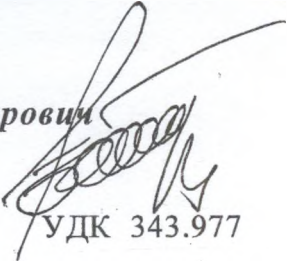

Авт.
Б 82

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Борисенко Ігор Володимирович

УДК 343.977

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ З
РОЗЧЛЕНУВАННЯМ ТРУПА**

Спеціальність: 12. 00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Харків – 1999

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливе значення у формуванні правової держави в Україні має ефективна діяльність правоохоронних органів у боротьбі з тяжкими злочинами проти особи, до числа яких належать убивства. У 1997р. порівняно з 1990р. більш ніж на 70% збільшилася кількість навмисних убивств, а кількість жертв становить понад 3600 чоловік, що вдвічі більше показників 1987р. Як і раніше, зонами найбільш високої активності злочинців залишаються Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Луганська, Одеська, Запорізька, Львівська області, Автономна Республіка Крим і м.Київ. У цих регіонах учинюється понад 65% загального числа злочинів (Дурдинець В. Боротьба із злочинністю має бути всеохоплюючою й ефективною // Право України, 1998.- № 1. - С.26).

Необхідність розробки даної проблеми обумовлена тим, що за останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання кількості вбивств, поєднаних з розчленуванням трупа. Серед різновидів убивств вони набувають усе більшого поширення.

Узагальнення практики розслідування цих злочинів показує, що на сьогодні слідчі органи зазнають певних труднощів у розкритті названих видів злочинів. Їх розкриття пов'язано зі значною трудомісткістю, великим обсягом роботи, що дозволяє віднести їх до категорії підвищеної складності. Велика суспільна небезпека вбивств з розчленуванням трупа, трудність їх розкриття викликають необхідність вирішення низки теоретичних і практичних проблем.

Істотний внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних з проблемами методики розслідування злочинів внесений трудами таких вчених-криміналістів України та інших держав, як Ю.П.Аленін, В.П.Бахін, Р.С.Белкін, П.Д.Біленчук, О.М.Васильєв, В.К.Гавло, І.Ф.Герасимов, В.Г.Гончаренко, Л.Я.Драпкін, А.В.Іщенко, Н.І.Клименко, О.Н.Колесниченко, В.О.Коновалова, В.С.Кузьмичов, В.К.Лисиченко, В.Г.Лукашевич, І.М.Лузгін, Г.А.Матусовський, І.В.Постіка, М.В.Салтевський, М.О.Селіванов, М.Я.Сегай, В.Г.Танасевич, В.В.Тіщенко, О.О.Хмиров, В.Ю.Шепітько, М.П.Яблоков та ін.

Системний підхід до вивчення і якомога ширшого розкриття проблеми, зумовлений темою і змістом дисертації і передбачає тісний взаємозв'язок з іншими правовими науками. Під час її написання автор вивчав твори вчених в галузі кримінології, кримінального процесу, кримінально-правової науки, судової психіатрії, а також сексопатології, сексології, філософії та історії, пов'язані з цим монографічним дослідженням. У дисертації використані й роботи вчених в галузі судової медицини, які досить всебічно

Українська юридична
академія

Інв. № 7669

висвітлили медико-криміналістичний аспект названої проблеми (М.І.Авдєєва, М.С.Бокаріуса, Є.М.Белецького, Л.Г.Богуславського, В.М.Волкова, Н.І.Гуковської, О.В.Датій, А.П.Загрядської, М.В.Кісіна, В.І.Кононенко, В.О.Свешникова, С.С.Саміщенка, Ю.С.Сапожникова та ін.).

Значний внесок у розвиток криміналістичних рекомендацій по розслідуванню вбивств і, зокрема, вбивств з розчленуванням трупа, зробили такі криміналісти, як: Л.Г.Відонов, Г.А.Густов, В.П.Колмаков, А.Х.Кежоян, Г.М.Мудьюгін, М.О.Селіванов, М.С.Сорокотягін, Л.О.Соє-Серко, В.І.Шиканов, Я.М.Яковлев та інші вчені. В останні роки окремим питанням розслідування такого типу злочинів були присвячені роботи С.А.Афанасьєва, Ю.П.Дубягіна, М.М.Китасва, О.П.Тельцова, А.В.Старушкевича та ін. Однак фундаментальних розробок з розслідування вбивств, пов'язаних з розчленуванням трупа останніми роками бракує. До сьогодення основною науковою роботою, присвяченою комплексному дослідженню вказаних злочинів, була робота В.П.Колмакова «Методика розслідування справ про вбивства з розчленуванням трупів» (1941 р.).

Не отримали розвитку, впровадження у практику розслідування вбивств рекомендації, що базуються на теорії криміналістичної характеристики, на вченні про слідчі ситуації та типові слідчі версії. Слід зазначити, що не розглядалося і комплексне вирішення основних завдань розслідування вбивств з розчленуванням трупа за допомогою тактичних операцій.

Аналіз законодавства, літературних джерел та судово-слідчої практики дозволяє дійти висновку, що вбивства з розчленуванням трупа вимагають якісно нових підходів до їх розслідування, а отже, й до теоретичних досліджень цієї важливої проблеми.

Методика розслідування вбивств з розчленуванням трупа має свої істотні особливості, обумовлені тим, що ці вбивства вчинюються в умовах неочевидності з застосуванням специфічних прийомів приховування злочину, з розчленуванням тіла жертви. Способи їх скоєння і приховування досить різноманітні, тому їх вивчення, класифікація і виявлення чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру, що впливають на них, являють собою важливу проблему.

Аналіз і узагальнення судово-слідчої й експертної практики дозволило встановити риси, що характеризують процес розслідування цих злочинів, і розробити комплекс практичних рекомендацій, сприяючих найбільш ефективному їх розслідуванню.

Усе наведене вище і зумовило вибір теми й основні напрямки її дослідження.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дисертації базується на планах наукових розробок Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого і кафедри криміналістики згідно з цільовою комплексною програмою «Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної правової демократичної держави» (номер держреєстрації 0186.0.099031).

Мета і завдання дисертації. Подане до захисту монографічне дослідження має за мету на підставі загальних положень науки криміналістики і теоретичних засад методики розслідування окремих видів злочинів, вивчення, аналізу й узагальнення судово-слідчої практики розробити криміналістичну методiku розслідування вбивств з розчленуванням трупа. Для її досягнення дисертантом були поставлені такі взаємопов'язані завдання:

1. Сформулювати поняття «вбивство з розчленуванням трупа» і класифікувати види злочину відповідно до особливостей механізму їх учинення.

2. Розробити криміналістичну характеристику вбивств з розчленуванням трупа, виявити кореляційну взаємозалежність між її елементами.

3. Систематизувати і дослідити типові способи приготування, вчинення і приховування цих злочинів.

4. На основі вивчення криміналістичної, кримінально-правової, кримінологічної, судово-психіатричної літератури, що стосується проблематики дослідження, розробити диференціацію (типізацію) потерпілих і злочинців, що вчинюють подібні вбивства, з урахуванням їх криміналістичних особливостей.

5. Окреслити тактичні особливості проведення первісних слідчих дій у справах даної категорії і запропонувати рекомендації, які сприяли б їх ефективності.

6. Virізнити і розглянути слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування названої категорії вбивств і визначити основні його напрямки. Опрацювати комплекс типових слідчих версій і рекомендації щодо їх конструювання в залежності від слідчої ситуації, що склалася.

7. На основі узагальнення судово-слідчої практики, даних інтерв'ювання й анкетування практичних працівників визначити і рекомендувати алгоритми вирішення типових слідчих ситуацій шляхом використання найбільш оптимальних комплексів (тактичних операцій) або окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

8. Розглянути особливості тактики подальших слідчих дій і внести пропозиції з метою їх ефективного проведення.

Об'єктом наукового дослідження є взаємовідносини, що складаються в діяльності правоохоронних органів (попереднього слідства й оперативно-розшукових) по розслідуванню вбивств з розчленуванням трупа, а також практика їх діяльності.

Предметом дослідження виступає спосіб вчинення вбивств з розчленуванням трупа і формування на цій основі криміналістичної характеристики й особливостей розкриття і розслідування даної категорії злочинів.

Методологічною основою є загальнонауки та інші універсальні методи - логічний, статистичний, анкетування та інтерв'ювання. Нарівні з зазначеними застосовувалися і методи конкретно-соціологічних досліджень - вивчення кримінальних справ, спостереження, аналіз висновків судово-медичних експертів.

Загальнотеоретичну базу даного наукового дослідження забезпечили труди вчених у галузі криміналістики і суміжних наук, праці зарубіжних авторів.

Правовою базою стали: Конституція України, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України, закони і постанови Верховної Ради України, Укази Президента, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють суспільні відносини у сфері розкриття і розслідування злочинів, а також нормативні акти й інструктивні документи Прокуратури і МВС України, що регулюють організацію діяльності правоохоронних органів при розслідуванні вбивств.

Емпіричну базу склали: результати вивчення і узагальнення за спеціально розробленою методикою понад 100 кримінальних справ про вбивства з розчленуванням трупа, що розглянуті судами України за 1976-1998 роки і знаходяться у провадженні; матеріали судово-слідчої практики; опубліковані результати аналізу історій хвороб осіб, які вчинили серійні сексуально-садистські вбивства (за матеріалами судово-психіатричної експертизи Державного наукового центра соціальної і судової психіатрії ім. В.П.Сербського за період з 1972 по 1993 роки); результати анкетування й інтерв'ювання понад 200 практичних працівників різних регіонів України, 70-ти судово-медичних експертів, а також особистий досвід автора як помічника слідчого у розслідуванні кримінальних справ, порушених прокуратурами м. Харкова за фактами виявлення частин трупів у період 1996-1998 років.

Наукова новизна поданої до захисту наукової роботи полягає в тому, що вона є першим в Україні на монографічному рівні дослідженням, у якому на базі основних положень теорії криміналістики і методики

розслідування, аналізу сучасної практики розслідування вбивств з розчленуванням трупа здійснено комплексний підхід до розробки цієї категорії злочинів. Розглянутий у дисертації комплекс питань включає:

1) визначення поняття «вбивство з розчленуванням трупа» і розробку класифікації таких убивств з урахуванням сучасної вітчизняної і міжнародної практики їх розслідування;

2) окреслення основних елементів криміналістичної характеристики;

3) дослідження кореляційних взаємозв'язків між елементами криміналістичної характеристики;

4) розгляд тактичних особливостей проведення первісних слідчих дій, пропозиції і рекомендації, спрямовані на їх ефективність;

5) аналіз типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування;

6) вивчення особливостей конструювання типових слідчих версій у названих слідчих ситуаціях;

7) опрацювання алгоритмів розв'язування проблемних ситуацій шляхом організації і проведення тактичних операцій або окремих слідчих дій в оптимальній послідовності;

8) рекомендації відносно щодо проведення подальших слідчих дій залежно від слідчої ситуації;

9) вирізнення типових груп свідків і запропонування комплексу тактичних прийомів допиту кожної з них.

На захист виносяться такі наукові положення:

1. Основні теоретичні питання, пов'язані з проблемою розслідування вбивств з розчленуванням трупа.

2. Концепція тактики розкриття і розслідування вбивств з розчленуванням трупа.

Наукова і практична значущість результатів дослідження визначається тим, що сформульовані і викладені в дисертації теоретичні положення і висновки створюють підґрунтя для подальшої розробки окремих методик розслідування вбивств і спрямовані на вдосконалення загальної теорії криміналістики. Теоретичні і методичні рекомендації та пропозиції, що містяться в роботі, можуть бути використані у практичній діяльності слідчих та експертних органів. Основні положення і висновки можуть бути використані і впроваджені в навчальний процес юридичних вузів України під час вивчення методики розслідування окремих видів злочинів, підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсу і спецкурсів криміналістики, а також навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що сформульовані в роботі положення і наукові результати одержані у процесі безпосереднього

дослідження і критичного осмислення понад 300 наукових і нормативних джерел, узагальнення й аналізу за спеціально розробленою методикою матеріалів судово-слідчої та експертної практики. Одні питання поставлені вперше (криміналістична характеристика і класифікація вбивств з розчленуванням трупа; слідчі ситуації й особливості конструювання типових слідчих версій), інші розглянуто по-новому, з урахуванням сучасної практики розслідування зазначених злочинів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, сформульовані в дисертації, викладені в наукових публікаціях дисертанта. Результати роботи докладалися на міжрегіональній науковій конференції молодих учених «Актуальні питання вдосконалення законодавства і правозастосовчої діяльності» (м. Харків, 1996 р.), науково-практичній конференції «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю», організованій НДІ вивчення проблем злочинності Академії Правових наук України і Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого (м. Харків, 1997 р.), науково-практичній конференції (м. Луганськ, 1998 р.).

Матеріали дослідження використовуються в навчальному процесі під час вивчення курсу криміналістики в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого.

Публікації. За темою дисертації опубліковано чотири наукових статті у провідних фахових виданнях.

Структура дисертації визначається її метою і завданнями дослідження. Робота вклучає в себе вступ, чотири розділи, що охоплюють 13 підрозділів і висновки. Обсяг дисертації становить 180 сторінок, кількість додатків – 4, використаних літературних джерел – 326 найменувань.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність і новизна теми дисертаційного дослідження, формулюються його завдання і цілі, аргументується методологічна і емпірична база даної наукової роботи, вказується її теоретична і практична значущість, викладаються основні положення, що виносяться на захист.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика вбивств з розчленуванням трупа» складається з п'яти підрозділів.

З урахуванням фундаментального значення криміналістичної характеристики злочинів при розробці найбільш ефективного комплексу методичних рекомендацій для їх розслідування, автором розроблено криміналістичну характеристику даної категорії вбивств і на основі ре-

зультатів проведеного емпіричного дослідження виділено її найтипівіші структурні елементи, розкрито кореляційну взаємозалежність між ними.

У першому підрозділі досліджуються питання, що стосуються поняття і класифікації вбивств з розчленуванням трупа, механізму їх учинення.

На думку автора, визначення найбільш повної криміналістичної характеристики будь-якого виду вбивств можливе лише з позицій диференційованого підходу, що передбачає необхідність криміналістичної класифікації даного різновиду злочинів. Підставою такої класифікації обрано мету, яку злочинець переслідує при розчленуванні тіла жертви і яка, регулюючи свідомість вибору відповідних засобів для її досягнення, виступає системоутворюючим чинником усіх компонентів дії.

Проаналізувавши роботи вітчизняних і зарубіжних учених - криміналістів, кримінологів, психіатрів та фахівців у галузі судової медицини, спираючись на власні дослідження, дисертант пропонує таку класифікацію вбивств з розчленуванням трупа: 1) побутові вбивства; 2) сексуальні вбивства: а) пов'язані із зґвалтуванням жертви; б) сексуально-садистські; 3) вбивства з метою трансплантації людських органів (тканин); 4) ритуальні вбивства. Наголошується той факт, що переважну більшість злочинів, що розглядаються, на сьогодні становлять побутові вбивства (78%).

На основі вивчення існуючих у криміналістичній літературі визначень терміна «розчленування трупа» (В.Ф.Черваков, Р.С.Белкін), дослідник формулює поняття *«вбивство з розчленуванням трупа»* під яким розуміє *протиправне позбавлення життя людини з навмисним відділенням частин (частини) від її тіла в злочинних цілях, що призвело до порушення його анатомічної цілісності.*

У другому підрозділі автор систематизує висловлювання, що містяться в криміналістичній літературі щодо смислу і змісту способу вчинення злочину і розглядає спосіб вчинення вбивств з розчленуванням трупа.

Аналіз загального поняття способу злочину дозволяє з'ясувати спільні й найбільш істотні ознаки, які властиві способу вчинення будь-якого злочину, але не розкривають особливостей способу окремих злочинів, зокрема, способу вчинення вбивства з розчленуванням трупа. Тому з метою всебічного вивчення криміналістичної характеристики вбивств з наступним розчленуванням трупа, а також враховуючи специфіку даної категорії злочинів, автор вважає доцільним: 1) щодо даної категорії справ застосовувати інтегральне поняття *«спосіб вчинення вбивства з розчленуванням трупа»* для позначення *взаємопов'язаної і цілеспрямованої системи дій по підготовці, вчиненню, приховуванню вбивства та розчленуванню трупа;* 2) стосовно етапів злочинної діяльності суб'єкта, оперуючи диферен-

ційованим поняттям «спосіб вчинення вбивства з розчленуванням трупа», виділяти чотири самостійних, і в той же час взаємопов'язаних структурних елементи а)спосіб приготування; б)спосіб вчинення; в)спосіб розчленування; г)спосіб приховування. Розгляд вищеназваних структурних елементів в подібному аспекті, на думку дисертанта, сприяє детальному з'ясуванню усього складного ходу злочину.

У підрозділі дається класифікація типових способів приготування, вчинення і приховування вбивства, способів розчленування трупа, детально вивчено механізм кожного з вищеперелічених способів і розглянуто їх обумовленість конкретною сукупністю чинників.

У ході дослідження *способів приготування* встановлено, що 38,2% побутових убивств з розчленуванням трупа, вчинено в основному спонтанно. На відміну від указанного різновиду, підготовчі дії притаманно серійним сексуально-садистським вбивствам, що супроводяться розчленуванням тіла жертви; саме вони завжди вчинюються навмисно, і досить ретельно продумуються.

Аналіз кримінальних справ про вбивства з розчленуванням трупа дозволив виділити найбільш поширені *способи їх учинення* (способи позбавлення життя). До них належать механічні (фізичні) способи вчинення вбивств: нанесення потерпілому пошкоджень тупими, твердими, колючо-ріжучими, рублячими предметами, задушення петлею або шляхом закриття м'яким предметом дихаючих органів (рота і носа). Частіше знаряддями вбивства були колючо-ріжучі знаряддя - в основному, різноманітні ножі; на другому місці - тупі предмети: молотки, цеглини, предмети побутового призначення; інколи такі вбивства скоювалися шляхом нанесення пошкоджень руками і ногами; менш поширеними є хімічні способи вчинення вбивств (при вбивствах з розчленуванням трупа, це, як правило, отруйні речовини). Випадки застосування вогнепальної зброї поодинокі. Мають місце і термічні способи вчинення вбивств (використання при вбивстві горючих і вибухових речовин). Убивство шляхом застосування вибухових речовин одночасно є однією з форм розчленування і останнім часом нерідко застосовується злочинцями при здійсненні вбивств на замовлення. Незрідка вищеперелічені дії вчинюються в комплексі. При сексуально-садистських убивствах домінує задушення жертви, яке часто поєднується із застосуванням колючо-ріжучих предметів.

Досліджується і проблема детермінації *способу приховування* конкретною сукупністю чинників, що зумовлюють специфіку слідоутворення. Визначальну роль у виборі злочинцем способу приховування при вбивствах з розчленуванням трупа відіграють такі *об'єктивні чинники*, як: а)взаємозв'язок злочинця з потерпілим; б)умови місця й обстановки вчи-

нення злочину; в) наявність ізольованого приміщення; г) наявність у злочинця знарядь, придатних для розчленування трупа; д) можливість непомітно для оточуючих зберігати, а потім транспортувати частини трупа; е) наявність пакувальних засобів. Серед *суб'єктивних чинників* домінують: соціальні, психологічні, психічні, фізичні особливості і риси (властивості) злочинця, наявність у нього «особливих знань», що дозволяють розчленувати труп, знання місцевості для приховування частин трупа. У роботі дається комплекс ознак, що вказують на наявність (або відсутність) взаємозв'язку «жертва -злочинець».

Специфічною особливістю способу вчинення вбивства з розчленуванням трупа є те, що крім дій по приготуванню, вчиненню і приховуванню в його зміст входить такий структурний елемент, як *спосіб розчленування*, під яким автор розуміє взаємопов'язаний комплекс дій злочинця, спрямований на відділення частин (частини) тіла від живої або вбитої людини. Розвиваючи наукову концепцію В.П.Колмакова про такі види розчленування, як дефензивне (злочинець удається до розчленування виключно з метою приховання вбивства) і офензивне (розчленування використовується для задоволення сексуальних чи інших потреб злочинця), дисертант підкреслює її сьогоденішне актуальне значення для розслідування.

При розгляді особливостей механізму способу розчленування автор вирізняє й аналізує дві характерні типові ситуації: 1) розчленування не виступає способом приховування злочину (офензивне розчленування); 2) розчленування виступає як спосіб приховування злочину (дефензивний вид розчленування).

Третій підрозділ присвячено характеристиці слідів, найбільш типових для даного виду злочинів.

Дисертант виділяє типові місця локалізації матеріальних слідів убивства і розчленування трупа: а) виявлені частини трупа; б) місце їх виявлення і прилегла територія з об'єктами, що знаходяться на ній; в) злочинець; г) місце вбивства (розчленування); д) знаряддя і засоби вбивства (розчленування); е) пакувальний матеріал.

Особлива увага акцентується на слідах розчленування трупа - слідах розрубу, розпилу, розрізу та розриву. Зазначається, що нарівні зі встановленням обставин справи, умов, у яких провадилося розчленування, окремих ознак (рис) особи вбивці (психофізіологічних, фізичних, професійних тощо), результати експертного дослідження вказаних слідів знерідка дозволяють ідентифікувати знаряддя, яким здійснювалося розчленування. Сукупність типових слідів дозволяє визначити належність розглядуваної категорії вбивств до конкретного виду, що найбільш яскраво

відбивається в «слідовій картині» сексуально-садистських і побутових убивств з розчленуванням тіла жертви.

Зазначається, що при розслідуванні таких убивств потрібно звертати увагу на характер дій підозрюваних осіб, зміну в їх поведінці («докази поведінки»), які за часом можуть бути пов'язані з учиненням злочином.

У четвертому підрозділі детально досліджується особа потерпілого.

Ключовою ланкою, на думку автора, є віктимна поведінка жертв. Критерій поведінки останніх дає можливість поділяти їх на: жертви випадкові і жертви, провокуючі вбивства. Запропонована диференціація досліджуваного різновиду вбивств дозволяє виділити і типові групи потерпілих: 1) жертви «побутових» убивств і 2) жертви сексуальних, у тому числі і сексуально-садистських убивств. Вивчення ступеня вияву віктимності потерпілого показало типовість для даного виду вбивств нейтральної і провокуючої поведінки жертви щодо вбивці.

Так, серед жертв сексуально-садистських убивств, що супроводяться розчленуванням, у числі випадкових можна виділити потерпілих, які внаслідок вікових або психічних особливостей не могли реально оцінити віктимогенну ситуацію, що склалася. Це діти й особи з психічними розладами (шизофренія та ін.), а також жертви, вибір яких здійснювався злочинцем відповідно до певних суб'єктивних параметрів, що мали фетишеву спрямованість (наприклад, стать, вік, манера одягатися тощо). До категорії жертв, які провокували подібні вбивства, віднесені особи, які належать до так званих груп ризику: повії, наркомани, жінки-алкоголіки, особи без певного місця проживання.

У поведінці потерпілих при побутових убивствах, незважаючи на переважність віктимологічного аспекту, також виділена група «випадкових» жертв: малолітні діти; особи, які стали жертвами психічно хворих убивць; старі люди (за відсутності вияву з боку останніх будь-якої форми провокуючої поведінки).

Проведене дослідження підтверджує детермінованість характеру зв'язку «жертва - злочинець» механізмом учинення вбивства, що дозволяє визначати шляхи розслідування і висувати пошукові версії щодо вбивці. Враховуючи, що в загальному числі досліджуваних убивств домінують побутові, особливої уваги заслуговують дані аналізу, які дозволили констатувати, що у переважній більшості випадків існує закономірність: жертвою таких злочинців є особи, які знаходяться в тісному зв'язку зі злочинцем. Серед них: 42% жертв перебували у близьких родинних відносинах з ним; 31% - були дружиною (або чоловіком) убивці; 9% - в інтимних; 13% потерпілих добре знали винного, при цьому часто їх об'єднувало проведення дозвілля на ґрунті сумісного вживання спиртного;

5% - були випадкові знайомі. Даний структурний елемент криміналістичної характеристики розглянуто і за іншими криміналістично значущими критеріями - віком, способом життя, поведінкою у побуті тощо.

У п'ятому підрозділі розглянуто елемент криміналістичної характеристики даного виду вбивств – особу злочинця.

Дисертант типізує злочинців, які вчиняють побутові і сексуально-садистські вбивства з розчленуванням трупа. У кожній з вирізаних підгруп наводяться найбільш типові способи приготування, вчинення і приховування вбивства, а також характерні способи розчленування трупа. Автор простежує певну взаємозалежність між способом розчленування трупа і виділеними категоріями злочинців, зокрема, між *формою* (знівечення трупа; розчленування без його спотворення; розчленування з використанням вибухових пристроїв і вибухових речовин) і *обсягом* розчленування трупа (часткове, повне розчленування трупа, відчленування голови та ін.).

З урахуванням даних, що мають значення для правильного висунення слідчих версій, і на основі емпіричного матеріалу наводяться статистичні дані, які характеризують особу злочинця за різними параметрами, що мають значення для його розшуку. Такими критеріями дисертант вважає: професійні навички злочинців, статеві, вікові й особисті характеристики, демографічні і психофізіологічні риси (властивості), дані про їх поведінку в минулому, а також до, у час і після вчинення вбивства.

Повторюваність способів вчинення і приховування вбивства, мотивів останніх зумовлює їх типовість для кожної з розглянутих груп, що, в свою чергу, дозволило встановити ланцюг кореляційної взаємозалежності: «спосіб вчинення - особа злочинця», «жертва - злочинець», «мотиви - особа злочинця». На переконання автора, кожному типу особи злочинця відповідає певний мотив.

Розділ 2 «Організація первісних слідчих дій» складається з трьох підрозділів.

У першому підрозділі висвітлюється специфіка організації і тактика проведення огляду місця події і частин (частини) трупа.

Огляд місця події у справах про вбивства з розчленуванням трупа має свою специфіку. Поняття «огляд місця події» має неординарний характер, що полягає в тому, що місць події при цьому злочині може бути декілька: *місце вбивства, місце розчленування* (іноді вони не співпадають) і *місце виявлення частин трупа*.

Узагальнення судово-слідчої практики дозволило авторові виділити три найбільш типові ситуації, виникаючі до моменту огляду: а) місце події є місцем злочину; б) місце події не є місцем злочину (подібна невідповідність виявлена у 81% випадках); в) місце події не є ні місцем злочину,

ні місцем, де злочинець залишив розчленовані частини (частину) трупа. Дисертант деталізує чинники, що впливають на виникнення вказаних ситуацій, а також тактичні прийоми й особливості проведення огляду місця події в тій чи іншій ситуації.

До числа основних криміналістично значущих об'єктів при огляді місця події у справах про вбивства з розчленуванням автор відносить: а) ділянку місцевості або приміщення, де локалізовано подію; б) частини (частину) розчленованого трупа; в) сліди вчинення вбивства і розчленування тіла; г) сліди перебування на місці події злочинця чи інших осіб; д) сліди авто-транспортних чи інших засобів, що використовувалися злочинцем для транспортування частин трупа; е) речі і предмети, залишені або випадково забуті злочинцем; ж) пакувальний матеріал; з) мікрооб'єкти, що могли попасти на предмети обстановки, упаковку і частини трупа.

Акцентовано увагу на необхідності ретельного дослідження пакувального (обв'язувального) матеріалу, який використовується злочинцем для транспортування розчленованих частин трупа. Особливу увагу слід зосередити на способі зав'язування вузлів, який багато в чому залежить від звички людини, зумовленою її професійними навичками.

У другому підрозділі увага приділяється питанням призначення і проведення судово-медичної експертизи.

Об'єктом судово-медичної експертизи можуть бути як окремі частини трупа, так і розчленований труп. Враховуючи специфіку і складність об'єкта судово-медичного дослідження при розв'язанні ідентифікаційних завдань, автор робить наголос на доцільності залучення до цього різних фахівців - стоматологів, гінекологів, анатомів.

При ускладненнях, виникаючих у процесі встановлення особи загиблого у проблемних ситуаціях (зокрема, при повному розчленуванні трупа), обґрунтовується висновок про доцільність використання генотипової ідентифікації (за молекулами ДНК).

Нарівні з можливостями судово-медичної експертизи розчленованих частин трупа досліджено питання призначення і проведення комплексної медико-трасологічної експертизи, зокрема, для ідентифікації знаряд вбивства і розчленування за слідами на тілі, внутрішніх органах, кістковій та хрящовій тканинах загиблого.

Особливо дисертант наголошує на необхідності експертизи речових доказів при дослідженні різних тканин або виділень організму людини: крові, сперми, волосся, слини, м'яких тканин, внутрішніх органів, кісток і кліток організму.

У третьому підрозділі розроблено питання, що стосуються специфіки пред'явлення трупа для впізнання.

На первісному етапі розслідування даної категорії вбивств одним з найбільш складних і разом з тим першочергових завдань, яке має вирішити слідчий, є встановлення особи загиблого. Один з ефективних шляхів його вирішення – це пред'явлення трупа (його частин) для впізнання. Дослідник підкреслює, що від того, наскільки чітко, правильно і повно будуть організовані і проведені попередні дії, названі в криміналістичній літературі «передідентифікаційними заходами» (В.І.Шиканов), серед яких не випадково важливу роль відіграє «туалет» і реставрація голови трупа, в чималій мірі залежить і успішне проведення пред'явлення для впізнання.

Розглядаються особливості тактики проведення цієї слідчої дії і даються рекомендації щодо її ефективного проведення.

Розділ 3 «Планування і організація розслідування» складається з двох підрозділів.

У **першому підрозділі** акцентується увага на питаннях планування розслідування яке, як вважає автор, повинно містити: аналіз і оцінку первісної інформації в слідчій ситуації, що склалася; розробку версій і організацію їх перевірки; визначення обставин, що підлягають доказуванню.

На основі аналізу слідчої практики і з урахуванням обсягу існуючої інформації про особу розчленованого трупа і про злочинця в роботі виділено і розглянуто найбільш поширені слідчі ситуації, що мають місце на первісному етапі розслідування:

1. Не встановлено особу потерпілого і відсутні відомості про підозрюваного. У рамках даної ситуації виділено підвиди:

- а) існуючих орієнтовних даних недостатньо для встановлення особи загиблого;
- б) особа трупа невідома, але є певні ідентифікаційні ознаки - особливі прикмети, придатні для ідентифікації загиблого, папілярні узори тощо.

2. Встановлено особу трупа, але відсутні дані щодо підозрюваної особи.

3. Слідчий має в своєму розпорядженні дані про особу, яка вчинила злочин, але відсутня інформація про потерпілого (особу останнього не встановлено).

4. Встановлено особу розчленованого трупа, і слідчий має в своєму розпорядженні досить повні дані про особу, яка вчинила вбивство.

Після аналізу всієї отриманої інформації і підтвердження версії про те, що мало місце вбивство і злочинне розчленування трупа, з урахуванням запропонованої автором на криміналістичній основі класифікації злочинів даного виду можуть висуватися загальні типові версії стосовно характеру вчиненого злочинного діяння.

Для перевірки висунених версій і відповідно до вказаних слідчих ситуацій розроблено найбільш раціональний комплекс дій, оптимальний перелік і послідовність проведення яких виявлено автором за допомогою аналізу судово-слідчої практики, анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури. Значну роль дисертант відводить основним тактичним операціям у розслідуванні вказаних злочинів.

Проаналізувавши існуючі визначення даної криміналістичної категорії, автор доходить висновку, що під тактичною операцією слід розуміти комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених слідчих та інших дій, які виконуються за єдиним планом з метою реалізації такої тактичної задачі, яка не може бути вирішена проведенням окремих слідчих дій. Вивчення практики дозволяє зробити висновок про необхідність їх проведення в складних (тупикових) слідчих ситуаціях. Для категорії цих кримінальних справ типовими тактичними операціями є: «Збір первісної інформації»; «Встановлення особи невпізаного трупа» («Атрибуція трупа»); «Встановлення місця вчинення вбивства і розчленування трупа»; «Пошук відсутніх частин трупа»; «Перевірка зв'язків потерпілого»; «Пошук злочинця». У роботі розкриваються специфічні риси кожної з названих тактичних операцій, розглядаються її етапи й окреслюється коло учасників.

Другий підрозділ розкриває зміст, форми й особливості взаємодії слідчого прокуратури з працівниками органів дізнання стосовно специфіки розглядуваної категорії вбивств.

Організація процесу розслідування згідно з розробленим планом пов'язана із забезпеченням узгодженої роботи слідчого і фахівців, експертів, працівників органу дізнання. Особливості взаємодії належать до числа складових елементів організації розслідування. Багаточисленність і складність способів приховування (зокрема, переміщення частин трупа на значну відстань), які використовуються злочинцями зумовлює необхідність приділяти питанням взаємодії слідчого з органами дізнання дуже серйозної уваги.

Практика розслідування цих видів убивств показує, що нагальна потреба у взаємодії слідчого з оперативними працівниками найчастіше виникає під час: а) проведення тактичних операцій; б) встановлення і вивчення особи загиблого; в) роботи по розширенню можливих свідків у справі; г) перевірки висунених версій; д) розшуку злочинця і його затримання.

З урахуванням процесуальних і організаційно-тактичних основ окреслено найбільш характерні і ефективні форми взаємодії слідчих і органів дізнання при розслідуванні вбивств з розчленуванням трупа.

Розділ 4 «Організація подальшого розслідування» становлять три підрозділи.

Перший підрозділ присвячено особливостям проведення обшуку.

Узагальнення судово-слідчої практики у справах досліджуваної категорії свідчить, що найчастіше обшук провадиться за місцем проживання обвинуваченого, що пояснюється поширеністю вчинення вбивств з розчленуванням трупа у приміщеннях. Автор виділяє основні криміналістично значущі об'єкти, що відбивають типові ознаки вчинення і приховання вбивства і підлягають відшукуванню.

Дисертант аналізує і пропонує найбільш ефективні тактичні прийоми, спрямовані на пошук таких об'єктів, рекомендації організаційно-тактичного характеру по проведенню обшуку в залежності від ситуації, що виникає. Певна увага приділяється сучасним науково-технічним засобам, які використовуються, з урахуванням специфіки провадження названої слідчої дії при розслідуванні вбивств з розчленуванням трупа.

У другому підрозділі освітлюється тактика допиту свідків розглядуваного злочину.

Автор вважає, що при розслідуванні злочинів даної категорії свідками можуть виступати: а) особи, які заявили про зникнення потерпілого; б) особи, які першими виявили частини трупа і повідомили про це; в) громадяни, які бачили потерпілого незадовго до вбивства; г) очевидці вченого вбивства чи розчленування трупа; д) родичі, друзі, сусіди, знайомі, товариші по службі загиблого. Результати проведеного дослідження дозволили дисертанту виділити дві найбільш типові ситуації, що зумовлюють черговість отримання показань зазначених груп свідків. Це ситуації, при яких розслідування розпочинається від: а) заяви про зникнення особи і б) виявлення частин розчленованого трупа.

У дисертації також представлено перелік типових питань, які належить з'ясувати під час допиту у названих осіб з урахуванням відмінних особливостей, що проявляються у предметі, завданнях і тактиці допиту. Автор пропонує тактичні рекомендації, що стосуються проведення цієї слідчої дії.

У третьому підрозділі розглянуто питання використання при розслідуванні вбивств з розчленуванням трупа можливостей судових експертиз.

Убивства з розчленуванням трупа охоплюють різні види злочинів на міжвидовому рівні, тому спектр експертних досліджень досить широкий. Разом з тим серед судових експертиз, що призначаються і провадяться при розслідуванні названих убивств, можна виділити їх найбільш типовий комплекс (блок), який дозволяє з'ясувати специфічні обставини цього виду злочинів. До комплексу експертиз дослідник включає низку криміналістичних експертиз: трасологічні (дактилоскопічну експертизу,

експертизу слідів ніг і взуття, ідентифікацію цілого за частинами, експертизу вузлів і петель та ін.); судово-портретну (портретно-криміналістичну). При розслідуванні даної категорії вбивств нерідко виникає необхідність у проведенні товарознавчої, біологічної і ґрунтознавчої експертиз; експертизи матеріалів і речовин. Може призначатися і вибухово-технічна (піротехнічна) експертиза. До числа традиційних у справах даної категорії обов'язково слід віднести і судово-психіатричну та судово-психологічну експертизи.

У висновках сформульовано рекомендації і пропозиції, що відбивають основні теоретичні і практичні положення проведеного наукового дослідження щодо:

- ефективного використання криміналістичної характеристики вбивств з розчленуванням трупа при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії;
- тактики проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на первісному та послідуєчому етапах розслідування;
- необхідності у процесі розслідування зазначених убивств максимального використання сучасних можливостей судових експертиз і широкого залучення спеціалістів;
- визначення слідчих ситуацій на первісному етапі розслідування і конструювання типових слідчих версій;
- організації і проведення у найбільш складних слідчих ситуаціях тактичних операцій, сприяючих оптимальному розслідуванню.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ:

1. **Борисенко І.В.** Понятие и классификация убийств с расчленением трупа // Пробл. законности: Респ. міжвідом. наук. зб. /Відп. ред. В.Я.Гацій. - Вип. 35. - Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998.- С. 132-139.
2. **Борисенко І.В.** Криміналістична характеристика вбивств з розчленуванням трупа: способи скоєння та способи приховування //Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ МВС України. - Вип. 2.- Луганськ, 1998.- С. 193-205.
3. **Борисенко І.В.** Установление личности расчлененного трупа // Актуал. пробл. государства и права: Сб. науч. тр. юрид. ин-та Одес. ун-та. - Вып.5.- Одесса, 1998. - С.71-80.
4. **Борисенко І.В.** Особливості огляду місця події у справах про вбивства з розчленуванням трупа // Актуал. пробл. сучасн. науки в дослідженнях молодих вчених: Зб.наук.праць.- Вип.5.-Харків: Ун-т внутр.справ, 1999.- С.7-13.

АНОТАЦІЇ

Борисенко Ігор Володимирович. Методика розслідування вбивств з розчленуванням трупа. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судово-експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 1999.

Рукопис являє собою дослідження на монографічному рівні питань криміналістичної методики вбивств з розчленуванням трупа.

Виділено і розглянуто структурні елементи криміналістичної характеристики цих злочинів. На підставі узагальнення судово-слідчої та експертної практики, вивчення літературних джерел розроблено теоретичні й організаційно-тактичні аспекти розслідування названого різновиду вбивств. Вносяться конкретні пропозиції і практичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів по розслідуванню даної категорії злочинів.

Ключові слова: вбивство з розчленуванням трупа, частини трупа, криміналістична характеристика, розслідування вбивств.

Борисенко Игорь Владимирович. Методика расследования убийств с расчленением трупа. - Рукопись.

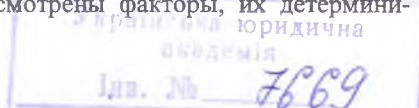
Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого. – Харьков, 1999.

Рукопись представляет собой исследование на монографическом уровне вопросов криминалистической методики убийств с расчленением трупа.

На основе обобщения судебно-следственной и экспертной практики, изучения литературных источников разработаны теоретические и организационно-тактические аспекты расследования названной категории убийств.

В работе определено понятие убийства с расчленением трупа и приведена классификация данных преступлений в соответствии с особенностями механизма их совершения.

Разработана криминалистическая характеристика убийств и рассмотрены ее элементы. Приведена систематизация способов приготовления, совершения и сокрытия убийств и рассмотрены факторы, их детермини-

рующие и обуславливающие специфику слеодообразования. Формулируется понятие «способ расчленения трупа» и изучен механизм типичных способов, используемых преступниками при расчленении тела жертвы.

Выделены типичные места локализации материальных следов убийства и расчленения трупа. Особое внимание акцентируется на следах расчленения трупа, экспертное исследование которых позволяет идентифицировать орудие расчленения.

В работе анализируются разнообразные криминалистические аспекты личности потерпевших и преступников.

Прослежены и аргументируются определенные зависимости между элементами криминалистической характеристики, в частности: «жертва - преступник», «личность преступника - типичные следы», «способ совершения - преступник» и др.

Рассмотрены особенности тактики проведения первоначальных следственных действий и разработаны предложения и рекомендации, способствующие их наиболее эффективному проведению.

Диссертантом исследованы вопросы назначения и проведения комплексной медико-трасологической экспертизы, в частности, для решения вопросов об идентификации орудий убийства и расчленения по следам на теле, костной и хрящевой тканях погибшего.

Определены типичные следственные ситуации, характерные для первоначального этапа расследования и указаны особенности конструирования следственных версий. Для проверки выдвинутых версий в соответствии с указанными следственными ситуациями разработаны алгоритмы их разрешения путем организации и проведения тактических операций и отдельных следственных действий, предложенных автором в оптимальной последовательности на основе анализа судебно-следственной практики, анкетирования и интервьюирования работников правоохранительных органов.

Раскрыты содержание, формы и особенности взаимодействия следователя прокуратуры и работников органов дознания применительно к исследуемой категории убийств.

Изучена ситуационная обусловленность последующих следственных действий.

В диссертации определены типичные группы лиц, которые могут быть допрошены в качестве свидетелей, и предложен комплекс тактических приемов для допроса каждой из выделенных групп.

Приводится типичный для данного вида убийств комплекс судебных экспертиз и очерчены вопросы использования их возможностей.

Ключевые слова: убийство с расчленением трупа, части трупа, криминалистическая характеристика, расследование убийств.

Borisenko Igor Vladimirovich. The method of investigation of murders with a of dead body.- Manuscript.

The dissertation for the competition of a scientific degree of the Candidate of Sciences (Law) on a speciality 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; judicial expertise. National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Moudry. - Kharkov, 1999.

The manuscript represents research on a monographic level of questions of criminalistics methods with partition of dead body. In the Manuscript the author has selected and considered the structural elements of the criminalistic characteristic of these crimes.

On the generalization basis of judicially-investigation and expert practice, the study of sources worked up theoretical and organizationally-tactical aspects of investigation of named category of murders. The offer and practical recommendations are brought by the author to increases of efficiency of activity of law-enforcement bodies on investigation of the given category of crimes.

Key words: murder with a partition of a dead body, parts of a dead body, criminalistic characteristic, investigation of murders.